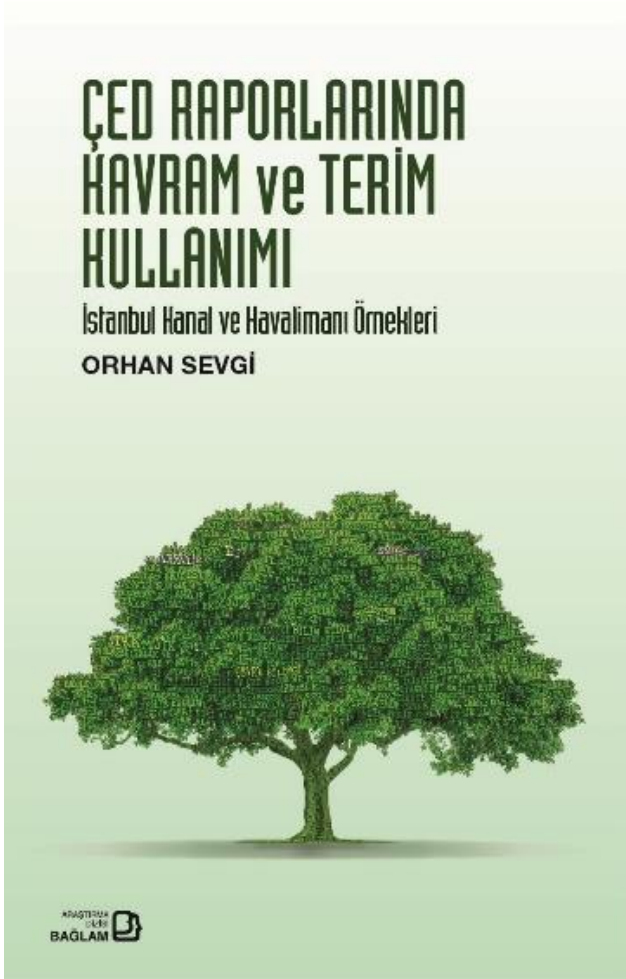

Kitap Tanıtımı

ÇED RAPORLARINDA KAVRAM VE TERİM KULLANIMI İstanbul Kanalı ve Havalimanı Örnekleri

Orhan Sevgi
2022, 279 Sayfa, ISBN: 978-605-9911-93-1

Ünal Akkemik
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Orman Fakültesi
Orman Botanigi Anabilim Dalı Bahçeköy-İstanbul.
ORCID ID: 0000-0003-2099-5589,
Elmek: uakkemik@iuc.edu.tr

Türkiye; yıllardan bu yana yatırımların önemli bir kısmının başta ormanlar olmak üzere doğal alanlardan imara açılan yerlerde yapıldığı bir ülkedir. Orman alanları, tabiat parkları, milli parklar, sit alanları ve hatta askeri alanlar dahil olmak üzere koruma statüsü altındaki alanlarda dahi maden, taş ve kum ocağı, mega projeler, enerji nakil hatları, RES gibi yatırımlara konu olmaktadır. Bütün bu uygulamalarda öncelikli olarak, eğer alan 25 hektardan büyükse kanunen ÇED alınması gerekmektedir. Ne yazık ki, h tamamlanmış veya halen devam etmekte olan ÇED raporlarının çoğu şirketlerle halkı karşı karşıya getirmektedir. Bu süreçlerde, ÇED raporlarındaki eksiklik ve tartışmalı konuların büyük bir payı bulunmaktadır. Prof. Dr. Orhan SEVGİ, tam da bu noktada, ÇED raporlarındaki eksiklik ve tartışmalı durumların ortaya çıkmasına neden olan KAVRAM ve TERİM konusuna değinmiştir. Halen ülkemizin en tartışmalı projelerinden olan İstanbul Havalimanı ve Kanalı örneklerinden hareketle biyoloji ve ekoloji alanlarındaki kavram ve terimlerin kullanımındaki eksiklikleri gözler önüne sermekte ve ilgili tüm kesimlere yanlış/doğru ayrımını yapma konusunda ışık tutmaktadır.

Dr. Orhan SEVGİ kitap içerisinde genel olarak, doğa koruma çalışmalarında ekoloji bilgisi, kavram ve terim bilgisi ile ahlak felsefesi (etik) bilgisine yer vermektedir. Ekoloji kavram ve terimleri üzerine çeşitli çalışmalar (Sevgi, 2014a; 2015; 2016; 2022a; b) yapan yazar, doğa üzerine yapılan uygulamaları, kararları ve mevzuatı ahlaki değerlerle ilişkilendirmektedir (Sevgi, 2014b; Sevgi, 2020c; Sevgi ve ark., 2020). Yazar daha önceki çalışmalarında yer alan bu bakış açısını yeni eserinde de korumaktadır.

Kitapta; Dr. SEVGİ, doğa korumada en can alıcı uygulamaların başında gelen Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) kavram ve terimlerine odaklanarak ÇED kapsamında yapılan çeşitli tartışmalar, çözüm önerileri ve uygulamalar için temel olan kavram ve terimlere açıklık getirmektedir. Çalışma son derece zengin olan Türkçe bilim kaynaklarına atıf yapılarak hazırlanmıştır. Böylece geniş bir okuyucu tarafından bilginin takip edilmesi olanağı sağlamıştır. Bütün bu konuları kapsayan kitap, toplam on bölüm ile kaynaklar, sözlükçe ve dizinden oluşmaktadır. Aşağıda bölüm ve alt

bölüm başlıkları ve bazı alıntı örnekleri sunulmuştur. Kitapta söz konusu kavram ve terimlerle ilgili çok çarpıcı örnekleri görmek mümkündür.

GİRİŞ bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış, kitabın kapsamı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sınırı olarak kavram ve terimlerin anlamları ve bunların kullanımları esas alınmıştır. Kavram ve terimlerin değerlendirilmesi; genel anlamı, doğa bilimlerindeki genel anlamı, ekolojideki anlamı, çevreyle ilgili anlamı, Çevre Mevzuatı ve özelde ise Çevresel Etki Değerlendirmesiyle (ÇED) ilgili anlamları üzerinden yapılmıştır.

KAVRAM ve TERİM bölümünde; “Kavram ve Terim Üzerine, Bilim ve Terim İlişkisi, Hukuk ve Terim, Bilim Etiği ve ÇED, Çevre Hakkı, Çevre Kanunu, ÇED ve SÇD Yönetmeliklerinde Tanımlanmış Terimler” konuları işlenmiştir.

TEMEL KAVRAM VE TERİMLER bölümünde “Çevre, Canlı, Ekosistem ve Türleri, Habitat, Sulak Alan, Doğal Kaynak, Çevre Bilinci, Çevresel Değer, Çevre Etiği, Kimlerin Çevre Sorunu?, Yer, Proje, Proje Yeri ve Proje Alanı, Etki Alanı ve Proje Etki Alanı ile Etki Değişkenleri” alt başlıklarına yer verilmiştir. Temel Kavram ve terimler içerisinde “canlı” terimi, ÇED raporlarının merkezinde yer alan bir terim olmasına karşın en yanlış kullanılan terimlerden biridir. Dr. SEVGİ kitapta, canlı terimi kapsamı içerisine girmesine karşın, örneğin 3.Havalimanı ÇED raporunda deniz canlılarına, çoğu raporda da liken ve mantarlara yer verilmediğini belirtmiştir.

DOĞAL VARLIK KAVRAMI VE TERİMLERİ bölümü “Tür, Popülasyon, Birlik, Topluluk ve Toplum, İnsanlar, Bitkiler, Hayvanlar, Algler, Likenler, Mantarlar, Kara Yosunları, İklim, Mevki Özellikleri, Orman, Ağaç, Türlerin Tehlike Sınıfları, Canlı Çeşitliliği (Biyolojik Çeşitlilik) ve Toprak” şeklinde alt başlıklarla sunulmuştur. Kitapta, ÇED raporlarında tür ve insan gibi terimlerin genellikle yetersiz işlendiği örnekleriyle açıklanmıştır.

KORUMA İLE YÖNETİME YÖNELİK KAVRAM VE TERİMLER bölümü “Canlı Koruma, Çevre Koruma, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma, Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Ekolojik Ayak İzi, Çevre Politikası (Siyaseti) ile Çevre Yönetimi ve Ekosistem Yönetimi” alt başlıklarından oluşmuştur. Doğanın korunmasında sürdürülebilirlik ve koruma şekli son derece önemlidir. Özellikle in-situ koruma en çok tercih edilmesi gereken koruma şeklidir. Kitapta, ÇED raporlarının doğanın sürdürülebilir bir şekilde korunmasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak ne denli eksiklikler olduğu vurgulanmıştır.

İLİŞKİLERİN KAVRAM VE TERİMLERİ bölümü “Ekosistem Yapısı, Ekolojik Denge ve Ekolojik Yapı, Besin Zinciri, Besin Ağı ve Beslenme Basamakları, Biyolojik Birikim ve Taşıma Kapasitesi” şeklinde alt kısımlara ayrılmıştır. Bölüm içerisindeki ekolojik denge terimi ile ilgili olarak yazar “YÖK’ün 10.11.2016 tarihli 23. oturumunda Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’nde etiğe aykırı davranışlardan biri de “ekolojik dengeye” zarar vermektir. Çevre Kanunu’nda tanımlanan çevre korunması yasal teriminin anlamı doğrudan ekolojik denge terimi üzerinden yapılmıştır. Benzer şekilde Çevre Kanunu’nda çevre kirliliği ve kirlüten teriminin açıklanmasında ekolojik denge terimi doğrudan yer almaktadır. ÇED raporlarında söz edilen proje etki alanı esas olarak projenin faaliyetleri sonucunda ekolojik dengenin bozulma olasılığı olan alanı ifade eder. Hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi birçok proje kökenli değişimler aslında ekolojik dengenin bozulmasını ifade eder. Projenin olumsuz etkilerini önlemek için önerilenler aslında ekolojik dengenin bozulmaması için önerilmektedir. Ekolojik denge terimi Çevre Kanunu’nda doğrudan tanımlanması önemli olmaktan daha fazla Çevre Kanunu’nun genel esaslarını da kendi bünyesinde barındırması açısından da önemli bir terimdir. Onun için ekolojik denge teriminin kullanılmasından kaçınmak veya anlamına uygun olarak kullanılmaması ÇED raporlarından beklenen faydayı düşürmekte, konuyla ilgili tartışmaların bilimsel bir zeminde yapılmasına katkı sağlamamakta ve proje kökenli oluşabilecek sorunların gündeme gelmesini engellemektedir.” şeklinde önemli bir açıklamaya yer vermiştir. Benzer sorunlar diğer terimlerde de göze çarpmaktadır.

KİRLİLİĞE YÖNELİK KAVRAM VE TERİMLER bölümü ise “Kirlilik ve Bozulma, Çevre Kirliliği, Hava Kirliliği, Su Kirliliği, Toprak Kirliliği” alt kısımları şeklinde verilmiştir. Kitapta yazar “İstanbul Bölgesi 3. Havalimanı ÇED raporunda araç ve uçaklardan kaynaklanan emisyon değerleri kg/saat birimiyle Çizelge 4’de verilmiştir. Söz konusu hesap yapılırken, “Yapılan hesaplamalar yıllık 150 milyon yolcu kapasitesi altında; günlük 102.000 kara aracı ve 1.370 adet uçaktan kaynaklanacak, yıllık kümülatif maksimum değerlere göre hesaplanmıştır.” ifadelerine yer verilmiştir (İBHÇED, 2013:269). ÇED raporunun en iyimser rakamlarla hesaplanan ve kg/saat birimiyle kirlilik değerleri verilmiştir (İBHÇED, 2013:272). Bu değerlerin haftalık, yıllık ve 10 yıllık değerleri (birikimli olarak) ortaya konulmamıştır. Ayrıca ÇED raporundan kısa bir süre sonra yolcu kapasitesi 200.000.000 kişi olarak belirtilmeye başlanmıştır’ (Polat, 2020:81). Çizelge 4’de belirtilen kirlilik değerlerinin çok daha üzerinde kirlilik değerleriyle karşı karşıya kalınacaktır. Söz konusu değerlere, İstanbul’da yapılan yatırımlara bağlı olarak gelecek nüfustan kaynaklanan kirlilik yükü dâhil değildir. İstanbul gibi nüfusu büyük illerde, doğal gazla ısınmada öngörülmeleyen gelişmelere bağlı yaşanacak aksaklıklara göre, ısınmada kullanılacak diğer yakıtlara (örneğin kömür) bağlı yeni kirlilik yükleri yaşanabileceği düşünülmelidir. Dolayısıyla

İstanbul'un hava kirliliği yükü gün geçtikçe artmakta olduğundan insan sağlığı açısından üzerinde durulması gerekir." şeklinde hava kirliliğiyle ilgili verinin ne denli eksiklikler içerdiğini açıklamıştır.

YÖNTEME YÖNELİK KAVRAM VE TERİMLER bölümünde "Yöntem, Veri, Değişkenler, İstatistik, Model, Halk ve Halk Katılımı" alt başlıklarına ilişkin tanım ve açıklamalar yapılmıştır. Kitapta veri terimi ile ilgili olarak "ÇED raporlarında verilerin hangi yöntemlerle belirlendiği, karar vericilerin sağlıklı karar vermelerinin de ön koşuludur. "... birilerinin size anlattığı başarı ya da başarısızlık hikâyelerinin kendilerinin aslında birer kurgu olduğu ve araştırmaya konu olması gerektiğini de unutmamak gerekir." (Orban, 2013:20). ÇED raporları söz konusu bu hikâyelerin, birer malzemesi olmaması için "...anlatılan hikayenin hangi veriler üzerinden kurulduğu, verilerin toplanıp toplanmadığı ve ne kadar temsil yeteneği olduğu da dâhil olmak üzere dikkat edilmesi gereken pek çok nokta..." (Orban, 2013:20) dikkate alınmalıdır. Aksi durumda İstanbul Kanalı ÇED raporunda olduğu gibi bilimsel olmayan ve veriye dayanmayan yorumların yapıldığı (Tolunay, 2020:232-234) şeklinde ÇED raporları hakkı eleştirilere uğramaktadır. Çünkü verilerin elde edilmesinin yetersizliği ve doğruluğu konusunda oluşan her olumsuz durum, yanlış karar almayı garanti edecektir. Projeler kamuoyuna sunulurken oluşturulacak imaj ve alguların gerçeğin yerine ancak bir süreliğine geçebileceği unutulmamalıdır." şeklinde önemli değerlendirme yapılmıştır.

DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK KAVRAM VE TERİMLER bölümü "Çevresel Etki ve Çevresel Etki Değerlendirmesi, Stratejik Çevresel Değerlendirme, Sağlık Etki Değerlendirmesi, Ekosistem Değerlendirmeleri, Su Ekosistemlerinin Değerlendirmesi, Kara Ekosistemlerinin Değerlendirmesi, Risk Değerlendirmesi ve Ekolojik Risk Değerlendirmesi, Göstergeler, Gösterge Türleri, Çevresel Gösterge ve Canlı İzleme" alt kısımlarıyla sunulmuştur. Kitapta çevresel etki değerlendirme başlığı altında "İstanbul Kanalı ÇED raporunda "Etki Değerlendirme Metodolojisi (DPSIR Çerçevesi, EEA 1999)" ifadesine yer verilerek bir yaklaşım sunulmuştur. Bu durum çevresel etki değerlendirme çalışmalarına katkı sağlayacak nitelikte olduğu düşünülebilir. Ayrıca yaklaşıma bağlı kullanılan etki faktörlerinin de ÇED raporlarında kullanılması olumludur. Etki faktörleri etkinin daha fazla açıklanmış ve ayrıntılandırılmış şeklindedir. Fakat kavram ve terimler anlamları kapsamında kullanılmadığında hem karışıklığa neden olmakta hem de olası çevre sorunlarının anlaşılmasını engellemektedir. Örneğin, nüfus etki faktörü anlamına uygun olarak söz konusu ÇED raporlarında beklenen ilgiyi görebilseydi, proje gerçekleştirildiğinde yaşanacak çevre sorunlarını gerçek anlamıyla anlayabilmek mümkün olacaktır. Söz konusu projelerin İstanbul nüfusunu açıkça arttıracığı bellidir. İstanbul nüfus artışının önceki dönemlerde yarattığı başta çevre kirliliği olmak üzere çeşitli tabiri tabirlerine ÇED raporlarında atıf yapılmasına (KIPÇED, 2020: Bölüm 5-645)

rağmen projelerin neden olacağı nüfus artışları ve yaratacağı çevre sorunları yeterince gündeme getirilmemiştir.

ÇED'in başarılı yapılabilmesi için proje konusu açık ve belli olmalıdır. Örneğin, havalimanı yapmak başka bir şey havalimanı şehri inşa etmek başka bir şeydir. İstanbul Bölgesi 3. Havalimanı ÇED raporunda havalimanı olarak belirtilen yerin aslında havalimanı şehrileşmesi veya havalimanında şehrileşme modeli (Akca, 2020) olduğu öğrenilmektedir. "Özel sektör tarafından işletilen ve kamu otoritelerinin denetiminde bulunan İstanbul Havalimanı'nın şehrileşme modeli ile genişletilmesi öngörülmektedir. İstanbul Havalimanı işleticisi İGA, Perkins+Will tarafından projelendirildiği çalışma ile havalimanında şehrileşme modelini uygulayacağını belirtmektedir. Bu kapsamda, turizm, kültür ve ticaret merkezi olan İstanbul'da bu yapılanmanın sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olması için İstanbul Havalimanı'nun önemli bir toplu-dağıt merkezi haline gelerek ulaştırma modlarına yönelik yatırım ve projeler ile güçlendirilmesi ve taşıma türleri arası aktarım merkezi haline gelmesi gerekmektedir. Ayrıca İstanbul Havalimanı'nın havalimanı şehrine imkân sağlayacak olanaklara sahip olması ve barınma, konaklama ve sosyal donatı alanlarının inşa edilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte, bölgenin alış-veriş, kongre merkezleri ile ilgili projeler ile güçlendirilmesi havalimanı şehrinin kalkınmasını hızlandıracaktır. İstanbul Havalimanı çevresinin lojistik köyler ve kargo merkezleri ile desteklenmesi hava kargo taşımacılığını arttıracak ve havalimanını şehrinin üreticiler için cazip bir işletme yeri olarak ele alınmasını kolaylaştıracaktır." (Akca, 2020:185). "İGA'nın (İstanbul Grand Airport) İstanbul Yeni Havalimanı'nda geliştirdiği kargo şehrinin, konteyner limanı ve antrepolar ile desteklenerek, İstanbul lojistiğinin büyük bir kısmının bu bölgeye aktarılması planlanmaktadır." (KIPÇED, 2020:Bölüm 3-6). Oysa ÇED raporunda sadece havalimanına odaklanılmıştır. ÇED raporunda belirtilmeyen bususlar yani havalimanı projesinden dolayı çevrede olabilecek değişikliklerin yaklaşık 5 sene sonrası dahi öngörememiştir." şeklinde bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

SONUÇLAR bölümünde ise Çevre Kanunu'nda tanımlanan bazı kavramların ilgili ÇED raporlarındaki örneklerde olduğu gibi daraltılarak veya anlamından farklı şekilde değiştirilerek kullanıldığı ifade edilmekte ve örnekleri verilmektedir. Ayrıca günümüz koşullarında Çevre Mevzuatında yer alması gereken kavram ve terimlere yer verilmiştir.

Çalışma; mevcut kavram ve terimlerin bilerek ya da bilmeyerek anlamlarının daraltılması, farklılaştırılması ve hatta anlamı dışında kullanımının başta İstanbul olmak üzere ülke genelinde yaratacağı sorunları dile getirilmesi ve çözümünü de birlikte sunması açısından dikkat çekicidir. Söz konusu kavram ve terim sorunlarının çözülmesi ile gelecekte yapılacak tartışmalara da ışık tutacağı ümit edilmektedir.

Çalışma doğa koruma üzerine çalışanlar olmak üzere ekoloji ve çevre konularına ilgi duyanların ve ÇED davalarıyla ilgili olan kişilerin başvuru kitabı niteliğindedir.

Kaynaklar

Sevgi, O., 2020a. Canlı Çeşitliliği Teriminin Kullanımları Üzerine İnceleme. *Avrasya Terim Dergisi*, 8 (3): 146-156.

Sevgi, O., 2020b. Yeşil Terimler ve Anlamları. *Avrasya Terim Dergisi*, 8 (1): 44 – 61.

Sevgi, O., 2020c. İstanbul Ormanlarına Yapılan Müdahalelerin Ahlaki Boyutu. Editör; Ünal Akkemik, *Ekosistem, İklim ve Kentsel Büyüme Perspektifinden İstanbul ve Kuzey Ormanları*. Türkiye Ormancılar Derneği Yayın No:50, Marmara Şubesi Yayın No: 4, İstanbul. ISBN: 978-975-93478-7-1. s: 96-109.

Sevgi, O., Beşkardeş, V., Velioglu, N., 2020. Çevresel Etki Değerlendirmelerinde Canlı Kavramının

Kullanımı Bağlamında Yaşanan Etik İhlaller. *İş Ahlakı Dergisi*, 12 (2): 15-62.

Sevgi, O., 2016. Habitat Terimi ve Türevlerinin 22. ve 21. Ulusal Biyoloji Kongrelerinde Kullanımının Değerlendirilmesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 4 (2): 27 – 53.

Sevgi, O., 2015. *Ecology* Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 3 (1): 27 – 46.

Sevgi, O., 2014a. Ekoloji Yayınlarının Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Belirlenmesi ve Zamana Göre Değişimlerinin Analizi. *Avrasya Terim Dergisi*, 2014, 2 (2): 36 - 53.

Sevgi, O., 2014b. İstanbul'un 2/B Alanlarının Miktarını Etkileyen Etkenler ve Sorunun Çözümüne Katkıları. İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 05-06. 12. 2013, Bildiri Özeti Kitabı Sayfa: 130, İstanbul, Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayınları No:03, sayfa: 297 - 310.